

ƏKİN MÜDDƏTİNİN SARIMSAĞIN BOY, İNKİŞAF VƏ MƏHSULDARLIĞINA TƏSİRİ

C.Ə.RZAYEV

Azərbaycan ET Tərəvəzçilik İnstitutu

Sarımsağın konservi sənayesində, kolbasa istehsalında, təbabətdə və məişətdə istifadə olunan kənd təsərrüfatı məhsulları içərisində özünə məxsus xüsusi yeri vardır. Sarımsağın belə qiymətli əhəmiyyətini nəzərə alaraq tədqiqat illərində ekspedisiya yolu ilə müxtəlif məişəyə mənsub olan çoxlu sayda sortnümünələri toplanmış və Azərbaycan Elmi Tədqiqat Tərəvəzçilik İnstitutunun Abşeron yardımçı və onun Qusarçay bölgə təcrübə təsərrüfatlarında öyrənilmişdir.

Sarımsağın optimal əkin müddətini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə 5 daha perspektivli sortnümünələrindən 1, 5, 7, 10 nömrələrdən istifadə edilərək, 5 əkin müddətində (15.VII, 13-14.VIII, 15.IX, 15.X, 13-15.XI) tarla təcrübəsi qoyulmuşdur. Bütün əkin müddətlərində cərgə arası 40 sm, bitki ilə bitki arası 5-10 sm olmaqla əkin əl ilə aparılmışdır. Hektara orta hesabla şum altına 20-30 ton çürümüş peyin, 300-400 kq superfosfat 100-150kq kalium gübrəsi verilmişdir. Yemləmə şəklində azot gübrəsindən istifadə olunmuşdur. Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, əkindən sonra kütləvi çıxışın alınması əkin müddətlərindən və sortnümünələrindən asılı olaraq müxtəlifdir. Belə ki, birinci və ikinci əkin müddətlərində (15.VII, 13-14.VIII) əkilmiş dişlərdən kütləvi çıxış yalnız sentyabr ayının ikinci ongunluyundan başlayaraq oktyabr ayının üçüncü ongunluyuna kimi davam edir. Bunun başlıca səbəbi əkin materialının nisbi sükunət dövrünün keçməməsi, əkindən sonra havaların quraqlıq və isti keçməsidir. Həmin aylarda havanın temperaturası 34-37°C çatır ki, bu da əkilmiş dişlərin tez-tez suvarılmasını tələb edir. Dişlərin torpaqda uzun müddət qalmasına baxmayaraq çürümədən sağlam qalır. Tez-tez suvarma nəticəsində bu əkin müddətlərində əkilmiş dişlərdən əmələ gələn bitkilər fuzarioz xəstəliyinə tutulur. Havada temperatura azaldıqca bitkilərin xəstəliyə tutulma faizi azalır.

Birinci və ikinci əkin müddətlərində kütləvi çıxış sortnümünələrində 46-86 gün olduğu halda üçüncü və dördüncü əkin müddətlərində 9-32 gün beşinci əkin müddətində 10-31 gün olmuşdur. Bu onunla izah edilir ki, bu əkin müddətlərində havanın temperaturası azalır, kifayət qədər yağmurlar olur, kütləvi çıxış tez alınır. Bu əkin müddətlərinin bir üstün cəhəti də ondadır ki, bitkilər normal inkişaf edir və xəstəliyə tutulmurlar. Tədqiqat illərində bitkilərin hündürlüyü, yarpaqların eni, uzunluğunu ölçülmüş və bitkilərdə olan yarpaqlar sayılmışdır. Belə ki, birinci və ikinci əkin müddətlərində (15.VII, 13-14.VIII) bitkilərin hündürlüyü 26,2-31,0 sm, yarpaqların sayı 11,7-12

ədəd, yarpağın eni 2,8-2,9 sm, uzunluğu 38-39,8 sm olduğu halda, üçüncü, dördüncü əkin müddətlərində (15.IX, 15.X) bitkilərin hündürlüyü 61,1-63,7 sm, yarpaqların sayı 12,5-13,5 ədəd, eni 2,9-4,9 sm, uzunluğu 36,4-38,2 sm, beşinci əkin müddətində (13-15.XI) isə bitkilərin hündürlüyü 48 sm, yarpaqların sayı 11,5 ədəd, eni 2,6 sm, uzunluğu isə 37,5 sm olmuşdur. Biometrik ölçülərin nəticələri sortnümünələri üzrə 1 sayılı cədvəldə verilir.

Sarımsağın vegetasiya müddəti (dişlərin kütləvi

Cədvəl 1.

Əkin müddətlərindən asılı olaraq sarımsağın biometrik ölçüləri

Əkin müddəti	Bitkilərin hündürlüyü, sm	Bitkidə olan yarpaqların sayı, ədəd	yarpaqların	
			eni, sm	uzunu, sm
15.VII	26,2	12,0	2,8	39,8
13-14.VIII	31,0	11,7	2,9	38,0
15.IX	61,1	12,5	2,9	36,4
15.X	63,7	13,5	4,9	38,2
13-15.XI	48	11,5	2,6	37,5

çıkışından soğanın texniki yetişməsinə qədər) əkin müddətindən asılı olaraq sortnümünələrində müxtəlifdir.

Birinci və ikinci əkin müddətlərində (15.VII, 13-14.VIII) vegetasiya müddəti 236-278 gün olduğu halda, üçüncü, dördüncü əkin müddətlərində (15.IX, 15.X) 222-271 gün beşinci əkin müddətində (13-15.XI) 184-210 gün olmuşdur. Tez yetişməliyə görə 5№-li, orta yetişməliyə görə 1, 10№-li gec yetişməliyə görə isə 7№-li fərqlənir.

Sarımsağın məhsuldarlığı sortun bioloji xüsusiyyətlərindən, torpaq-iqlim şəraitindən, becərmə texnologiyasından və optimal əkin müddətindən asılıdır. Sarımsağın bu xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, tədqiqat illərində orta hesabla hektardan məhsuldarlıq, bir soğanın, bir dişin kütləsi müəyyən edilmişdir. Sortlar üzrə orta məhsuldarlıq 2 sayılı cədvəldə verilir.

Cədvəldən göründüyü kimi birinci əkin müddəti

Cədvəl 2.

Əkin müddətindən asılı olaraq sarımsaq sortnümünələrinin məhsuldarlığı, ha/sent

Əkin müddəti	Sortnümünələrin kataloq nömrəsi					
	1	5	7	10	orta hesabla	oktyabr ayındakı əkin müddətinə nisbətən ±
15.VII	75,0	110,7	70,1	107,6	90,8	- 63,7
13-14.VIII	87,3	115,1	97,4	79,8	94,2	- 59,6
15.IX	98,5	128,5	130,4	116,4	118,8	- 35,7
15.X	110	170	175,6	162,4	154,5	0
13-15.XI	75,0	97,1	106,8	84,1	90,7	- 63,8

Cədvəl 3.

Əkin müddətindən asılı olaraq sarımsaq
sortnümunələrində soğanağın kütləsi, qramla

Əkin müddəti	Sortnümunələrin kataloq nömrəsi					
	1	5	7	10	orta hes- sabl	oktyabr ayındakı əkin müddətinə nisbətən +
15.VII	31,1	22,0	145,2	35,4	58,4	- 26,6
13-14.VIII	37,5	31,0	165,8	31,0	66,3	- 18,7
15.IX	45,0	49,0	150	43,7	71,9	- 13,7
15.X	50,6	52,4	188	49,0	85,0	0
13-15.XI	30,2	34,6	155,7	29,0	62,3	- 27,7

Cədvəl 4.

Əkin müddətindən asılı olaraq soğanaqda
yerləşən dişlərin kütləsi, qramla

Əkin müddəti	Sortnümunələrin kataloq nömrəsi					
	1	5	7	10	orta hes- sabl	oktyabr ayındakı əkin müddətinə nisbətən +
15.VII	3,1	1,9	13,1	3,0	5,3	- 2,5
13-14.VIII	3,3	2,8	14,7	2,7	5,9	- 1,9
15.IX	4,2	4,4	12,7	4,1	6,3	- 1,5
15.X	4,5	4,8	17,5	4,6	7,8	0
13-15.XI	2,7	3,2	14,0	2,5	5,6	2,2

tində (15.VII) hektardan orta məhsuldarlıq sortnümü-
nələri üzrə 90,8 sent, ikinci əkin müddətində (13-14.VI-
II) 94,2 sent, üçüncü əkin müddətində (15.IX) 118,8
sent, dördüncü əkin müddətində (15.X) 154,5 sent, be-
şinci əkin müddətində isə 90,7 sent məhsul alınmışdır.
Əkin müddətləri içərisində hektardan alınan məhsul-
darlığa görə dördüncü əkin müddəti kəskin fərqlənmiş-
dir. Bu əkin müddətində birinci əkin müddətindən 63,7
sent, ikinci əkin müddətindən 59,6 sent, üçüncü əkin
müddətindən 35,7 sent, beşinci əkin müddətindən 63,8
sent hektardan çox məhsul alınmışdır.

Sarımsaq soğanağının təsərrüfat əhəmiyyətli ol-
masını nəzərə alıb təcrübə illərində əkin müddətindən
asılı olaraq orta hesabla bir soğanağın kütləsi müəyy-
ən edilmiş və nəticəsi 3 №-li cədvəldə verilir. Cədvəl-
dən görüldüyü kimi birinci və ikinci əkin müddətlərin-
də (15.VII, 13-14.VIII) soğanağın kütləsi 58,4-66,3
qram, üçüncü əkin müddətində (15.IX) 71,9 qram,

dördüncü əkin müddətində (15.X) 85,0 qram, beşinci
əkin müddətində isə 62,3 sent olmuşdur.

Əgər dördüncü əkin müddətində soğanaqların
kütləsini qalan əkin müddətlərindənki soğanaqların
kütləsi ilə müqayisə etsək onda aydın ola bilər ki, bu
əkin müddətində soğanağın kütləsi birinci əkin müddə-
tindəki soğanağın kütləsindən 26,6 qram, ikinci əkin
müddətindəkindən 18,7 qram, üçüncü əkin müddətində-
kindən 13,7 qram beşinci əkin müddətindəkindən
27,7 qram çox olmuşdur.

Soğanaqda yerləşən dişlərin təsərrüfat üçün əhə-
miyyətini nəzərə alıb tədqiqat illərində orta hesabla bir
dişin kütləsi müəyyən edilmişdir. Əkin müddətindən
asılı olaraq bir dişin kütləsi birinci əkin müddətində
(15.VII) 5,3 qram, ikinci əkin müddətində (13-14.VII)
5,9 qram, üçüncü əkin müddətində (15.IX) 6,3 qram,
dördüncü əkin müddətində (15.X) 7,8 qram beşinci
əkin müddətində (13-15.XI) 5,6 qram olmuşdur. Əgər
dişlərin kütləsini dördüncü əkin müddətindəki dişlərin
kütləsi ilə müqayisə etdikdə məlum olur ki, bu əkin
müddətində dişlərin kütləsi birinci, ikinci əkin müddət-
lərindəki dişlərin kütləsindən 1,9-2,5 qram, üçüncü əkin
müddətindən 1,3 qram, beşinci əkin müddətindən 2,2
qram çoxdur. Sortnümunələrin dişlərinin kütləsi əkin
müddətlərindən asılı olaraq 4 sayılı cədvəldə verilir.

Əkin müddətlərini sortnümunələri üzrə müqayisə
etdikdə aydın olur ki, oktyabr ayının ikinci
ongünlüyündə sarımsaq əkildikdə qalan əkin müddət-
lərinə nisbətən tez kütləvi çıxış alınır, məhsuldarlıq ço-
xalır, soğanağın və orta hesabla bir dişin kütləsi artıq
olur.

Aparılmış tədqiqat işinin təhlili göstərir ki, sa-
rımsağı respublikanın bölgələrindən asılı olaraq
üçüncü və dördüncü (15.IX, 15.X) əkin müddətlərində
əkilməsi məsləhətdir.

Sarımsağı optimal əkin müddətində əkmədikdə
soğanaqlar bəzi sortlarda boşalır, bəzilərində dişlər
cücərir. Bu cür əkin materialı əkildikdə bitkilər zəif in-
kişaf edir, soğanaqlar formalaşmır, hektardan orta
məhsuldarlıq kəskin azalır.